

PWYLLGOR DIWYLLIANT, POBL A DATBLYGU SEFYDLIADOL PEOPLE, ORGANISATIONAL DEVELOPMENT & CULTURE COMMITTEE

DYDDIAD Y CYFARFOD: DATE OF MEETING:	15 December 2022
TEITL YR ADRODDIAD: TITLE OF REPORT:	Welsh Language and Culture
CYFARWYDDWR ARWEINIOL: LEAD DIRECTOR:	Alwena Hughes Moakes, Communications Director
SWYDDOG ADRODD: REPORTING OFFICER:	Enfys Williams, Welsh Language Services Manager

Pwrpas yr Adroddiad (dewiswch fel yn addas)

Purpose of the Report (select as appropriate)

Er Sicrwydd/For Assurance

ADRODDIAD SCAA SBAR REPORT

Sefyllfa / Situation

Through its strategic planning process, the Board approved a planning objective that sets a clear vision in relation to the Health Board's aspirations and approach to our Welsh language and culture. A key focus is on undertaking a discovery process to understand the Welsh language and cultural needs and aspirations of our communities – of our staff, patients, and service providers - and follow up with a plan that reflects our findings and delivers upon the Board's priorities.

The Welsh language planning objective for 2022/23 is defined as:

During 2022/23, the Health Board will undertake a Welsh Language and Culture Discovery process that seeks the views of staff, patients, partners, exemplar organisations and the local population regarding ways to make Hywel Dda a model public sector organisation for embracing and celebrating Welsh Language and Culture (in the way we communicate, offer our services and design our estate and facilities for example). The resulting Discovery Report is to be presented for Board approval in Q4 2022/23 and, in light of this, a comprehensive and ambitious Welsh Language and Culture Plan will be presented to Board for approval in March 2023 with implementation starting in April 2023 at the latest. Any elements that can be implemented during 2022/23 should be, subject to appropriate approvals.

This report provides an outline of the initial findings of the discovery process undertaken to date (Appendices 1 and 2).

Cefndir / Background

While the Health Board, along with all other health boards in Wales, has a statutory obligation to meet the Welsh Language Commissioner's Welsh Language Standards, Hywel Dda University Health Board wishes to go beyond the remit of the Standards and not only comply, but celebrate the Welsh language and culture of mid and west Wales.

To this end, the Welsh Language Services team has launched a discovery process to explore what the wishes of our communities are in relation to our Welsh language and culture. Beti George, broadcaster and journalist, and representative of the patient voice on the Welsh Government Partnership Board, launched the discovery process on the Health Board's stall at the National Eisteddfod in Tregaron in August 2022. In doing so, she invited visitors to the Eisteddfod to share what they believe is important in terms of the Welsh language and culture.

Engaging with our communities

As part of the engagement process a questionnaire was produced and has been available online since the Eisteddfod. This questionnaire has also formed the basis of one to one discussions with representatives from organisations who represent or service mid and west Wales.

One to one meetings have been held with partner organisations including Carmarthenshire County Council; Cymdeithas yr Iaith, Heddlu Dyfed Powys; Dyfed Powys Police and Crime Commissioner; Menter Iaith and Coleg Cymraeg Cenedlaethol.

Other meetings are planned with Health Board Independent Members and Executive Directors; Third Sector Partners; All Wales Welsh Language Officers; Welsh Language Commissioner's Office.

Engaging with our staff

The questionnaire has been regularly promoted via Global email (16 messages over a 10 week period), Hywel's Voice – September issue, Staff Facebook Group (4 posts); Group email to Welsh Language Champions and Team Brief. To date 71 responses have been received. 60 of these responses are from members of staff with 9 responses from the public.

As part of the Diwrnod Shwmae celebrations, the Welsh Language Services Team visited all four of the acute sites, during the week of 10 October, to engage with staff about what the team can support staff with and to ask staff their views on the Welsh language and culture within Hywel Dda. The team engaged with nearly 100 staff during the week. The key things that staff were most interested in was how to learn or improve their Welsh language skills and the translation service. 27 staff registered their interest in Welsh language lessons.

In addition to the online questionnaire, short postcards were available, and 5 staff members completed the question card "What I believe is important for Welsh Language and culture within Hywel Dda University Health Board..."

Asesiad / Assessment

Strategic Context:

The national strategic context for the Welsh language is guided by the following policy frameworks and legislation:

- **Cymraeg 2050** – the aim of reaching 1 million Welsh speakers by 2050
- **Mwy na geiriau / More than just words** – the strategic framework to strengthen Welsh language provision in health and social care. The five-year plan is based on the following themes - Culture and leadership; Welsh language planning and policies; Supporting and developing Welsh language skills of the workforce; Sharing best practice and developing an enabling approach
- **Welsh Language Standards** - Welsh language standards promote and facilitate the Welsh language, and ensure that the Welsh language is not treated less favourably than the English language in Wales.

Initial findings of discovery process

While the level of engagement remains low, there are common themes to the views shared by staff, public and public sector partners seem to be striving for: growing the number of Welsh speaking staff.

Staff also offered feedback and ideas about to improve bilingual aspects of the Welsh language on our sites by offering that signage is improved to include the history or meaning of some ward names.

Some other ideas regarding further promotion of Welsh language lessons and also how the Welsh Language Services Team can improve how they inform staff of Welsh language lessons are already beginning to be implemented. These include a calendar of events/Welsh language celebration days; Eisteddfod GIG / NHS Eisteddfod; Cymraeg Gwaith – Tutor specifically for Hywel Dda University Health Board to help improve staff confidence to use the Welsh language within the workplace; Christmas Phrase of the Week; and plans to utilise Yammer to promote Welsh language learning opportunities.

The Health Board needs to consider whether it wants a presence at the Urdd National Eisteddfod in May 2023.

Ongoing work

There is more work to be done to gain a fuller picture of what our population would like to see within the Health Board in terms of our Welsh Language and culture. Further work will be undertaken to hear more views of our public, partners, and staff, during the coming months. However, initial feedback from our staff is clear, that they would like greater opportunities to learn or use their Welsh language skills. This is an area of work that the Welsh Language Services Team can start to improve and implement immediately.

Argymhelliad / Recommendation

The Committee is asked to note the progress and associated timescales with the delivery of the Board-approved planning objective for Welsh language and culture.

Amcanion: (rhaid cwbllhau)

Objectives: (must be completed)

Committee TOR Reference: Cyfeirnod Cylch Gorchwyl y Pwyllgor:	3.10 Seek assurances that there is the appropriate culture and arrangements to allow HDdUHB to discharge its statutory and mandatory responsibilities with regard to Welsh language provision (workforce & patient related).
Cyfeirnod Cofrestr Risg Datix a Sgôr Cyfreol: Datix Risk Register Reference and Score:	Not Applicable
Safon(au) Gofal ac Iechyd: Health and Care Standard(s):	3.2 Communicating Effectively 4. Dignified Care 6.2 Peoples Rights

	6.3 Listening and Learning from Feedback 6.3 Listening and Learning from Feedback
Amcanion Strategol y BIP: UHB Strategic Objectives:	All Strategic Objectives are applicable All Strategic Objectives are applicable
Amcanion Cynllunio Planning Objectives	3N Welsh Language 3N Welsh Language
Amcanion Llesiant BIP: UHB Well-being Objectives: Hyperlink to HDdUHB Well-being Objectives Annual Report 2018-2019	2. Develop a skilled and flexible workforce to meet the changing needs of the modern NHS 2. Develop a skilled and flexible workforce to meet the changing needs of the modern NHS 7. Plan and deliver services to enable people to participate in social and green solutions for health 8. Transform our communities through collaboration with people, communities and partners

Gwybodaeth Ychwanegol: Further Information:	
Ar sail tystiolaeth: Evidence Base:	Welsh Language Standards (No. 7) Regulations 2018 Compliance Notice – Section 44 Welsh Language (Wales) Measure 2011
Rhestr Termau: Glossary of Terms:	Contained within the body of the report
Partïon / Pwyllgorau â ymgynhorwyd ymlaen llaw y Pwyllgor Diwylliant, Pobl a Datblygu Sefyddiadol: Parties / Committees consulted prior to People, Organisational Development & Culture Committee:	All Wales Welsh Language Officers Welsh Language County Forums x 3

Effaith: (rhaid cwblhau) Impact: (must be completed)	
Ariannol / Gwerth am Arian: Financial / Service:	HDdUHB staff time to engage with members of our broad community. These costs are currently absorbed within the Welsh Language Services Team budget and within directorates themselves.

Ansawdd / Gofal Claf: Quality / Patient Care:	Communication is at the heart of everything HDdUHB do therefore treating service users and staff in the language of need is key to the organisation's culture and engagement. There is evidence that high employee engagement can deliver quality patient care.
Gweithlu: Workforce:	All staff have a role to play in implementing the statutory Welsh Language Standards. However, in developing our Welsh Language and Culture Plan, we hope that it entices colleagues to join our health board, provides learning opportunities for current staff, and assists the health board in further developing its culture and supporting staff retention.
Risg: Risk:	Current compliance assessment highlight risks that may apply to each Welsh Language Standard and our statutory obligation to comply with these. However, these are addressed through the day-to-day management of the Welsh Language Services.
Cyfreithiol: Legal:	Compliance Notice – Section 44 Welsh Language (Wales) Measure 2011 on 30 th November 2018
Enw Da: Reputational:	HDdUHB has committed not only to comply with the Welsh Language Standards, but to embrace their Spirit – this proposal brings to life this ambition.
Gyfrinachedd: Privacy:	Not applicable
Cydraddoldeb: Equality:	The focus of equality between the Welsh and English languages is threaded throughout the compliance notice. HDdUHB's Equality Impact Assessment processes will ensure that compliance with the standards is assessed.

Y Gymraeg a Diwylliant Cymru ym Mwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda

Rydym yn ceisio eich barn ar yr hyn y gallwn ei wneud i wella eich profiad o'r Gymraeg a diwylliant Cymru yn Hywel Dda. P'un a ydych yn defnyddio ein gwasanaethau'n aml neu wedi'u defnyddio unwaith yn unig, yn gydweithiwr neu'n ymwelydd â'r ardal, rydym yn awyddus i glywed eich barn a'ch syniadau.

Mae'r cam Darganfod - y Gymraeg a Diwylliant Cymru, yn ceisio barn staff, cleifion, partneriaid, sefydliadau enghreifftiol a'r boblogaeth leol ar ffyrdd o wneud Hywel Dda yn sefydliad sector cyhoeddus enghreifftiol ar gyfer cofleidio a dathlu'r Gymraeg a diwylliant Cymru - yn y ffordd rydym yn cyfathrebu, yn cynnig ein gwasanaethau, ac yn dylunio ein hystâd a chyfleusterau er enghraifft.

Bydd canfyddiadau canlyniadol ein y cam hwn yn cael eu cyflwyno mewn Adroddiad Darganfod a fydd yn sail i'n Cynllun laith a Diwylliant Cymru newydd.

1. Dyma'r hyn sy'n bwysig i mi o ran y Gymraeg a diwylliant Cymru ym Mwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda...

Cyflwynir ein hymateb ar ran Grŵp Iechyd a Lles Cymdeithas yr Iaith sy'n ymgyrchu yn unol â'r dull di-drais dros hawliau trigolion Cymru i gael derbyn gwasanaethau iechyd a gofal yn Gymraeg. Gweler amlinelliad bras o'n hymgyrch isod:

Cefndir

Er gwaethaf datblygiadau deddfwriaethol a pholisi yng Nghymru dros y degawd diwethaf, mae'r ddarpariaeth Gymraeg mewn gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol yn parhau'n annigonol gan achosi risg a phryder sylweddol i ddefnyddwyr ac effaith niweidiol ar eu hiechyd a lles. Prin yw'r awydd na'r ymdrech i berchnogi, gweithredu neu brif-ffrydio amcanion Strategaeth Mwy na Geiriau (LIC, 2016) ac mae bylchau a gwendidau sylweddol yn perthyn i Safonau'r Gymraeg. Am hynny, parhau'n ymylol mae'r Gymraeg ac egwyddor y 'cynnig rhagweithiol' wrth gynllunio a darparu gwasanaethau.

Gweledigaeth

Ein gweledigaeth yw y bydd y Gymraeg wedi'i gwreiddio'n ddwfn mewn gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol ledled Cymru fel bod siaradwyr Cymraeg yn cael mynediad uniongyrchol at ofal o'r ansawdd gorau sy'n diwallu eu hanghenion iaith heb beryglu eu sefyllfa. Yn hyn o beth, gall cleifion a defnyddwyr gwasanaeth ddisgwyl derbyn gwasanaethau Cymraeg fel mater o drefn heb iddynt orfod gofyn amdanynt. Bydd pawb sy'n gweithio yn y sector iechyd a gofal cymdeithasol yn ymwybodol mai dyma yw'r norm a byddant yn cymryd rhan weithredol yn y gwaith o gyfrannu tuag at y nod hwn.

Gweithredu

Er mwyn gosod y Gymraeg wrth galon ein gwasanaethau, rydym yn ymgyrchu er mwyn:

- Sicrhau fod egwyddorion Mwy na Geiriau yn ganolog wrth sefydlu'r Gwasanaeth Gofal Cenedlaethol arfaethedig.*

- *Dwyn i gyfrif darparwyr gwasanaethau am eu cyfrifoldebau i weithredu Safonau'r Gymraeg ac egwyddorion Mwy na Geiriau; a thynhau prosesau cyrff rheoleiddio ac arolygu er mwyn gwneud darparwyr yn fwy atebol.*
- *Sefydlu a datblygu gweithlu iechyd a gofal cymdeithasol sy'n diwallu anghenion pobl Cymru gan adlewyrchu iaith Gymraeg a hunaniaeth ddiwylliannol y boblogaeth.*
- *Sefydlu llwybrau gofal trwy'r Gymraeg, yn enwedig ar gyfer grwpiau cleifion bregus.*

Yr Angen am Wasanaethau Cymraeg: Y Dystiolaeth Ymchwil

- Canolbwyt gwasanaethau iechyd yw gofalu am bobl fel unigolion a gosod y defnyddiwr wrth wrriad y gofal hwnnw. Yng nghyd-destun dwyieithog Cymru, dim ond drwy gyfrwng y Gymraeg y gall llawer o bobl egluro'n effeithiol beth yw eu hanghenion gofal, yn enwedig pan fyddant mewn sefyllfa fregus. Am hynny, mae darparu gwasanaethau trwy'r Gymraeg yn allweddol ar gyfer sicrhau diogelwch ac ansawdd mewn gofal a chynnal parch ac urddas y claf.
- Er hynny, ceir dystiolaeth gynyddol fod y ddarpariaeth Gymraeg mewn iechyd a gofal cymdeithasol yng Nghymru yn anghyson, diffygol ac annigonol (Misell, 2000; Madoc-Jones, 2004; Prys, 2010; Iaith, 2012; Owen a Morris, 2012; Comisiynydd y Gymraeg, 2014; Alzheimer's Society Cymru / Comisiynydd y Gymraeg, 2018; Hughes, 2018). Gall y fath rwystrau amharu'n sylweddol ar brofiadau unigolion, eu deilliannau iechyd a'u lles, fel y dengys y dystiolaeth ryngwladol ehangach (Jacobs et al., 2006; Bowen, 2015; Molina a Kasper, 2019; Seale et al, 2022)
- Misell (2000) a luniodd yr adroddiad cyntaf o'i fath ar gyflwr ein gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol o ran diwallu anghenion siaradwyr Cymraeg. Ar sail gwaith ymchwil cynhwysfawr, datgelodd fod:
  - Y Gymraeg yn anweladwy wrth gynllunio a darparu gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol gan arwain at ddiffygion sylfaenol yn y ddarpariaeth ar gyfer siaradwyr Cymraeg.
  - Darparwyr yn diystyrru anghenion iaith defnyddwyr gan fygwth diogelwch, ansawdd ac effeithiolwydd eu gofal a'u gosod dan anfantais wirioneddol.
  - Hyn yn neilltuol o wir am y bobl hynny sy'n derbyn therapi iaith a lleferydd ac am nifer o grwpiau bregus, sef pobl â phroblemau iechyd meddwl, pobl ag anableddau dysgu, pobl hŷn a phlant bach.
- Yn sgil argymhellion Misell (2000), sefydlodd Llywodraeth Cymru dasglu ar gyfer hyrwyddo'r Gymraeg mewn gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol. Fodd bynnag, parhau mae'r dystiolaeth hyd heddiw ynghylch cyflwr annigonol y ddarpariaeth a'r risg i ddefnyddwyr, fel a ganlyn.
- Gyda ffocws penodol ar wasanaethau iechyd a gofal ar gyfer pobl gyda salwch meddwl, dangosodd Madoc-Jones (2004) fod bod yn ddwyieithog yn llunio profiadau siaradwyr Cymraeg yn sylweddol. Casglwyd mai diffygol oedd y gwasanaethau bryd hynny i ddiwallu eu hanghenion.
- Adroddodd Prys (2010) ar y sefyllfa annigonol o fewn y trydydd sector lle mae diffyg gwasanaethau Cymraeg yn achosi defnyddwyr i dderbyn gwasanaeth trwy'r Saesneg er eu bod yn ymwybodol o'r manteision o gael darpariaeth Gymraeg. Anaml y cynigir dewis iaith i siaradwyr Cymraeg, ac mae'n annhebygol y byddant yn gwrthwynebu oherwydd eu bod yn agored i niwed.
- Yn ddiweddarach, bu Iaith (2012) yn adrodd ar gasglu dystiolaeth am brofiadau siaradwyr Cymraeg o ystod eang o wasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol. Cafwyd

canfyddiadau pellgyrhaeddol sy'n atgyfnerthu'r dystiolaeth flaenorol am ddiffyg gwasanaethau dwyieithog, gan beryglu ansawdd y gofal ac effeithio'n niweidiol ar ddefnyddwyr o bod oed.

- Casglodd Owen a Morris (2012), ar sail dystiolaeth feintiol, bod 'deilliannau therapi siaradwyr Cymraeg yn sylwedol is na deilliannau therapi siaradwyr di-gymraeg pan gâi'r therapi ei ddarparu gan therapyddion a thîm di-gymraeg' (tud 102).
- Gan roi sylw penodol i'r sector gofal sylfaenol, cynhalwyd ymholiad statudol cyntaf Comisiynydd y Gymraeg yn 2014. Ei ffocws oedd profiadau siaradwyr Cymraeg o dderbyn neu fethu â derbyn gwasanaethau gofal sylfaenol drwy gyfrwng y Gymraeg. Cafwyd adroddiad swmpus ar sail dystiolaeth sy'n disgrifio '*profiadau dirdynnol siaradwyr Cymraeg a'u teuluoedd o fethu â chael gwasanaeth iechyd addas i'w anghenion.*' (tud 4). Er hynny, dywed fod cydnabyddiaeth bellach ar draws y sector iechyd bod 'y Gymraeg yn rhan annatod o ansawdd gofal a bod darpariaeth Gymraeg neu ddwyieithog yn angenrheidiol i les cleifion Cymraeg eu hiaith.' (tud 4).
- Cadarnhau'r angen dirfawr am driniaeth therapi siarad drwy famiaith a wnaeth Hughes (2018) wrth archwilio profiadau siaradwyr Cymraeg o wasanaethau iechyd meddwl. Honnir fod angen '*gweithredu'r cysyniad gwerthfawr o gynnig rhagweithiol i'r eithaf yn y maes hwn a sicrhau darpariaeth ieithyddol sensitif fel mater o drefn mewn gwasanaethau iechyd meddwl i bob oed*' (tud 6).
- Gyda ffocws penodol ar wasanaethau dementia, bu Comisiynydd y Gymraeg yn cydweithio ag Alzheimer's Society Cymru (2018) er mwyn archwilio defnydd y Gymraeg mewn gofal. Dengys y canfyddiadau fod pobl sydd wedi'u heffeithio gan ddementia yn methu â chael darpariaeth gofal yn y Gymraeg. Cyflwynir argymhellion sy'n galw am ddatrysiau polisi er mwyn gwneud gwahaniaeth cadarnhaol i'r ddarpariaeth ar gyfer siaradwyr Cymraeg.
- Ar sail eu hadolygiad o'r llenyddiaeth fyd-eang, daw Martin, Woods a Williams (2018) i'r casgliad fod cydgordiad ieithyddol a diwylliannol yn hynod fuddiol o ran hyrwyddo lles pobl â dementia sy'n byw mewn cartrefi gofal ar draws y byd.
- Gweledigaeth Llywodraeth Cymru yn ei Fframwaith Strategol *Mwy na Geiriau* (LIC, 2012, 2016) yw y bydd siaradwyr Cymraeg yn derbyn gwasanaethau iechyd a gofal sy'n bodloni eu hanghenion fel rhan naturiol o'u gofal, gyda phwyslais cynyddol ar weithredu 'cynnig rhagweithiol' o wasanaethau Cymraeg. Golyga hyn fod angen newid diwylliant ymhliith sefydliadau wrth symud y cyfrifoldeb am sicrhau gwasanaethau addas oddi ar ysgwyddau'r defnyddiwr i'r darparwr. Er hynny, wrth werthuso'r fframwaith, ymddengys fod y Gymraeg yn parhau'n ymylol wrth gynllunio a darparu gwasanaethau (LIC, 2021).

Wrth gyflwyno *Safonau'r Gymraeg* i'r sector iechyd a gofal cymdeithasol, ceir pwyslais penodol ar baratoi gweithlu yng Nghymru sy'n ffit i bwrrpas ar gyfer y cyd-destun dwyieithog, ac sydd â'r sgiliau iaith ac ymwybyddiaeth iaith briodol. Wedi'r cyfan, dim ond trwy gyfrwng y Gymraeg y gall llawer o bobl egluro eu hanghenion iechyd a lles yn effeithiol, yn enwedig pan fyddant yn sâl neu mewn gofid. Bryd hynny, mae gwasanaethau cyfrwng Cymraeg yn fwy na mater o ddewis yn unig - mae'n fater o angen, yn enwedig ymhliith y rhai hynny sydd fwyaf bregus o ran eu gallu a'u hyder i gyfathrebu drwy'r Saesneg. Mae'n fater o angen hefyd i'r siaradwyr Cymraeg hynny sy'n byw eu bywydau trwy'r Gymraeg ac yn teimlo'n fwy cyfforddus yn mynigi eu hunain trwy eu hiaith gynhenid.

Er mwyn i Fwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda gyflawni ei uchelgais i ddatblygu'n 'sefydliad sector cyhoeddus enghreifftiol ar gyfer cofleidio a dathlu'r Gymraeg a diwylliant Cymru', bydd angen sicrhau bod naws Gymreig i'r holl wasanaethau a ddarperir; eu bod ar gael yn rhwydd trwy'r Gymraeg; a'u bod o'r safon uchaf. Wrth drafod profiadau cleifion Cymraeg eu hiaith a defnyddwyr gwasanaeth, maent yn duedol o flaenoriaethu eu disgwyliadau fel a ganlyn:

- Wrth gael mynediad at wasanaethau, derbyn cyfarchiad yn Gymraeg mewn awyrgylch Gymreig a chartrefol ei naws
- Cael eich cyfarch gan staff sy'n medru ynganu eich enw
- Gallu adnabod pwy sy'n siarad Cymraeg ymhlieth y staff
- Derbyn 'cynnig rhagweithiol' o wasanaethau Cymraeg diogel o'r safon uchaf
- Cael eich parchu gan staff ynghylch eich gofynion ieithyddol, eich diwylliant Cymreig a'u harwyddocâd o ran cynnal eich iechyd a lles
- Derbyn gwybodaeth ysgrifenedig ac ar lafar trwy'r Gymraeg am eich cyflwr iechyd, gofal a thriniaeth
- Cael trin a thrafod eich sefyllfa iechyd a'ch dewisiadau yn Gymraeg
- Derbyn eich asesiad, archwiliad, triniaeth a gofal trwy'r Gymraeg
- Derbyn sicrwydd y caiff y 'cynnig rhagweithiol' ei weithredu'n ddi-dor ar hyd eich llwybr gofal
- Cael cyfle i godi cwyn, heb deimlo dan fygythiad, os nad yw'r gwasanaeth Cymraeg yn dderbyniol
- Peidio cael eu trin yn wahanol am eu bod yn cael gwasanaeth Cymraeg - h.y. ni ddylai rhywun aros yn hirach i gael eu asesu neu eu trin yn Gymraeg

Er gwaetha'r gofynion hyn, rhaid cydnabod mai isel iawn yw disgwyliadau'r cyhoedd ar y cyfan am allu mynd at wasanaethau yn y Gymraeg; a'u sefyllfa ddi-rym yn eu hatal rhag herio'r ffordd y caiff gwasanaethau eu darparu. Am hynny, ac oherwydd sefyllfa fregus defnyddwyr gwasanaeth, gwelir yr effaith a ganlyn:

- Pobl yn ofni brifo teimladau staff di-gymraeg wrth 'ddewis' gwasanaeth Cymraeg
- Pobl yn ofni eu bod yn creu trafferth wrth 'ddewis' gwasanaeth Cymraeg
- Pobl yn poeni y byddai 'dewis' gwasanaeth Cymraeg yn arwain at oedi.
- Pobl yn ofni na fyddai gwasanaeth Cymraeg cystal â'r un Saesneg.
- Pobl yn peidio gofyn am wasanaeth Cymraeg.
- Pobl yn gwrthod 'dewis' gwasanaeth Cymraeg hyd yn oed os yw ar gael.

O ran gwasanaethau dementia, gwyddom fod prinder meddygon teulu, seiciatryddion, seicolegwyr clinigol a gofalwyr cyfrwng Cymraeg - a chaiff hyn effaith bellgyrhaeddol ar ddisgwyliadau a phrofiadau defnyddwyr a'u teuluoedd (Alzheimer's Society Cymru / Comisiynydd y Gymraeg, 2018). Yr un yw'r sefyllfa o brinder o fewn gwasanaethau gofal plant a phobl ifanc, yn enwedig ym maes iechyd meddwl (Iaith, 2012; Comisiynydd y Gymraeg, 2014; Hughes, 2018), gan ostwng disgwyliadau teuluoedd am allu mynd at wasanaethau trwy'r Gymraeg. Ond nid diffyg capaciti yw'r unig dylanwad ar ddisgwyliadau defnyddwyr, fel y dengys *Mwy na geiriau* (LIC, 2016). Os nad yw'r Gymraeg yn weledol ar draws y sefydliad, ac os nad oes ymwybyddiaeth ymysg y staff na threfniadau mewn lle i

ymateb i anghenion siaradwyr Cymraeg, buan y bydd defnyddwyr yn synhwyro nad yw'r ddarpariaeth ar gael.

2. Ffordd o gyflawni hyn fyddai drwy:

- Anelu'n gyntaf at godi ymwybyddiaeth ar draws y bwrdd iechyd am bwysigrwydd iaith fel rhan annatod o'r gofali er mwyn sicrhau diogelwch ac ansawdd gwasanaeth.
- Darbwyllo pob aelod staff nad rhywbeth ychwanegol yw diwallu anghenion iaith defnyddwyr gwasanaeth; mae'n holol sylfaenol ar gyfer cynnal gofali o safon gan atgyfnerthu egwyddorion craidd datblygiadau deddfwriaethol a pholisi diweddar yng Nghymru, megis
  - Gofal sy'n gosod y cleient yn ganolog
  - Cynnal parch, urddas a lles unigolion
  - Gwrando ar lais y defnyddiwr gwasanaeth
  - Cydweithio gyda defnyddwyr i sefydlu tystiolaeth ar gyfer arfer da a pholisi
  - Gofal darbodus
- 'Mae sicrhau diogelwch, urddas a pharch siaradwyr Cymraeg yn hanfodol bwysig wrth ddarparu gwasanaethau iechyd a gwasanaethau cymdeithasol drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'n fwy na chydymffurfio â gofynion cyfreithiol a chynnal safonau proffesiynol yn unig; mae hefyd yn ymwneud â gwella ansawdd y gofali a diwallu anghenion ieithyddol pobl, a darparu gwasanaethau cyhoeddus da sy'n canolbwytio ar yr unigolyn.' (LIC, 2016, tud 4)
- Mae *Fframwaith Strategol Olynol Mwy na Geiriau* (LIC, 2016) yn cynnig fframwaith ar sail tystiolaeth sy'n galluogi sefydliadau i gynllunio a phrif-ffrydio gwasanaethau Cymraeg yn unol â saith amcan allweddol, fel a ganlyn:
  1. Arweinyddiaeth leol, genedlaethol a pholisi cenedlaethol
  2. Mapio, archwilio, casglu data ac ymchwil
  3. Cynllunio gwasanaethau, comisiynu a chontractio a chynllunio'r gweithlu
  4. Hybu ac ymgysylltu
  5. Addysg broffesiynol
  6. Y Gymraeg yn y gweithle
  7. Rheoleiddio ac arolygu
- Wrth drafod yr amcanion hyn, dywed y Fframwaith (LIC 2016, 3.1) fod 'cryfhau' gwasanaethau Cymraeg mewn iechyd a gofali cymdeithasol yn gyfrifoldeb llawer o sefydliadau. Mae gan Lywodraeth Cymru rôl ganolog o ran gosod y cyfeiriad strategol, ond sefydliadau GIG Cymru, adrannau gwasanaethau cymdeithasol a sefydliadau eraill (megis addysg bellach ac addysg uwch) fydd yn y pen draw yn atebol am eu cyfrifoldebau i gyflawni'r camau gweithredu sy'n berthnasol i'w sefydliad.'
- Felly, wrth ystyried y ffordd ymlaen o ran galluogi'r bwrdd iechyd i wella eu darpariaeth Gymraeg, rhaid bod yn ymwybodol o'r darlun ehangach a chydweithio ar draws y sectorau er mwyn cyrraedd y nod.
- Yn sgil mesur effaith *Mwy na Geiriau* (LIC, 2021), mae'n hysbys bellach lle mae'r mannau gwan o ran gwreddu'r amcanion, e.e. mae diffyg arweinyddiaeth ar sawl lefel; diffyg cynllunio a datblygu'r gweithlu; diffyg comisiynu a chontractio gwasanaethau Cymraeg; a diffyg trefniadau i gofnodi'r 'cynnig rhagweithiol' ar hyd y llwybr gofali.

- Mae *Cynllun Gweithredu Mwy na Geiriau* (LIC, 2022) yn cynnig ffordd ymlaen i'r bwrdd iechyd ond mae angen ei gryfhau mewn sawl man, fel yr amlinellir isod.

Diwylliant ac arweinyddiaeth

- Mae'n anochel fod angen arweinyddiaeth gref a chadarn er mwyn sicrhau nad ar sail hap a damwain y caiff gwasanaethau Cymraeg eu darparu bellach ond ar sail cynllunio manwl a systematig.
- Ar lefel sefydliadol, ein gofid mawr yw mai targed arall yw'r Gymraeg ymhlieth y nifer di-ben-draw sydd angen eu gweithredu. Mae'n ymddangos fod gormod o bellter rhwng y bwrdd a'r ward -'the distance between the board and the ward' ac felly, yn rhy aml, mae profiad y claf ar goll yn nhrafodaethau'r byrddau iechyd wrth i dargedau, systemau a chyllid fynnu sylw cynyddol. Am hynny, mae angen i'r Gymraeg fod yn rhan o gyfarfodydd a rhwydweithiau arweinyddiaeth ledled y bwrdd iechyd a lleoliadau gofal gyda llinellau atebolwydd clir. Ymhellach, mae angen sicrhau y caiff y Gymraeg ei gwreiddio i'r weinyddiaeth er mwyn osgoi cael ei hystyried fel baich ychwanegol. Mae'n bwysig hefyd bod arweinyddion gweithredol y Gymraeg yn creu cyswllt yn genedlaethol er mwyn rhannu arfer da i sicrhau ymagwedd gyson ar faterion allweddol. Byddai hyn hefyd yn osgoi dyblygu anorfod o ran datblygu polisi ac adnoddau Cymraeg.
- Ar lefel weithredol, y gwir yw bod defnydd yr iaith o fewn byrddau iechyd yn parhau i fod yn ddibynnol ar hyn o bryd ar unigolion sydd yn gwthio'r agenda. Os ydy'r unigolion yma'n gadael eu swyddi, yna mae'r ymdrech yn mynd yn ofer. Gall hyn ddim parhau ac mae angen i'r Gymraeg gael ei hystyried yn rhan allweddol o bob agwedd o ofal iechyd i sicrhau cysondeb sylfaenol ar draws y gwasanaeth. Mae arweinyddiaeth yn bwysig ar bob lefel ac yn perthyn i bawb. Un o'r prif heriau yw dod â'r Gymraeg yn iaith weithredol ar y ward neu yn y clinic pan nad oes yr hyder gan weithwyr i'w defnyddio gyda chleifion a chydweithwyr. Am hynny, mae angen gwella'r ddealltwriaeth ymhlieth clinigwyr, ymarferwyr a staff cefnogi am bwysigrwydd y Gymraeg yn y lleoliad gofal iechyd a'u hargyhoeddi bod derbyn gofal trwy'r Gymraeg yn fater o angen clinigol i lawer o bobl. Dylid sicrhau fod hyfforddiant ymwybyddiaeth iaith yn orfodol i'r gweithlu cyfan, ochr yn ochr â rhagleni hyfforddiant gorfodol eraill sy'n ymwneud ag, e.e., sicrhau ansawdd, diogelwch a chyfreithlondeb gwasanaethau. Wrth osod y seiliau a'r rhesymeg am ymarfer ieithyddol addas, mae'n rhaid darbwyllo staff fod gan bawb eu rôl, waeth bynnag eu hyfedredd iaith, i gyfrannu at roi'r 'cynnig rhagweithiol' ar waith. Disgwylir, fel pob rhaglen hyfforddiant gorfodol, y bydd monitro cyrhaeddiad staff drwy'r cynllun adolygiad perfformiad blynnyddol.

Cynllunio a pholisiau o ran y Gymraeg

- Rydym yn derbyn na ellir sefydlu cynlluniau cadarn heb gael gafael ar y data priodol - ac mae hyn wedi ymddangos fel her anferth i'r sector iechyd dros y blynnyddoedd. Gellir dadlau na roddwyd blaenoriaeth deilwng i'r gwaith o'r dechrau - a hynny'n rhannol oherwydd difaterwch tuag at y Gymraeg yn hytrach na diffyg gallu. Wedi'r cyfan mae'r gwaith cynllunio ar gyfer y gwasanaethau iechyd a gofal yn dibynnu'n helaeth ar gadw a dadansoddi data yn gyson. Am hynny, does dim amheuaeth fod angen sicrhau data a thystiolaeth i yrru gwelliant, cynnydd a pholisiau.

- Mae'n amlwg bellach nad yw'r ESR yn ddull digon dibynadwy ynddo'i hun ar gyfer casglu data am sgiliau iaith Gymraeg y gweithlu, er bod hyn yn ofynnol bellach yn sgil Safonau'r Gymraeg. Ar y llaw arall, prin iawn yw'r data am y nifer a phatrwm o siaradwyr Cymraeg sy'n defnyddio ein gwasanaethau iechyd ar hyd a lled Cymru. Ofer felly fydd unrhyw ymdrech i symud ymlaen os na chyflwynir dulliau newydd ac arloesol er mwyn adnabod bylchau mewn data a pha ffynonellau data sydd eu hangen i olrhain cynnydd.
- Rydym yn argyhoedddegig fod rhaid gwneud hi'n orfodol i adrodd ar sgiliau Cymraeg staff. Wedi'r cyfan, mae disgwyli i staff gyflwyno tystiolaeth yn gyson i'w cyflogwyr a'u cyrff rheoleiddio proffesiynol ar sgiliau a chymwysterau eraill. Rydym yn cydnabod y gall rhai gweithwyr teimlo'n chwithig o orfod cofnodi eu sgiliau iaith Gymraeg ac, am hynny mae angen archwilio'r ymarfer yn drylwyr a chynnig pob cefnogaeth. Ceir fframweithiau defnyddiol o Ewrop a Chanada sy'n hwyluso'r broses ac mae rhai cyrff, megis Gofal Cymdeithasol Cymru, wedi mynd cam ymhellach gan gysylltu'r lefelau hyn gyda swydd ddisgrifiadau.

https://gofalcymdeithasol.cymru/cms_assets/file-uploads/Welsh-Language-Skills-in-your-workforce-WELSH-2.pdf

Ac mewn meysydd fel addysg mae disgwyli i athrawon adrodd ar eu sgiliau iaith yn flynyddol, a chyhoeddir data am y niferoedd sy'n medru'r Gymraeg ac sy'n dysgu trwy'r Gymraeg yn flynyddol.

- Er mai'r Cyfrifiad sy'n cynnig y data mwyaf dibynadwy ar y nifer a phatrymau o siaradwyr Cymraeg ar draws Cymru, gall fod y data wedi dyddio a dylid manteisio ar ffynonellau eraill hefyd, megis archwiliadau cenedlaethol, a data a gedwir gan bartneriaid o fewn y trydydd sector. Wrth alluogi defnyddwyr i gofnodi ei dewis / angen iaith ar yr ap GIG Cymru newydd, daw cyfle i gofnodi data o fewn y sector gofal sylfaenol sy'n cynrychioli dechrau'r llwybr gofal ar gyfer y rhan helaeth o gleifion. Dylid manteisio ar y cyfleoedd hyn a chyfarwyddo'r gwasanaethau i rannu'r data wrth gyfeirio cleifion ar draws y bwrdd iechyd gan hwyluso darpariaeth ddi-dor o wasanaethau Cymraeg.
- Ar ôl cael data am sgiliau iaith staff mae angen strategaeth ar gyfer cynyddu nifer y staff sy'n gweithio trwy'r Gymraeg a hwyluso hynny. Rydym yn argymhell:
  - Bod hyfforddiant sy'n cael ei ddarparu gan y Bwrdd Iechyd i reciwtiaid newydd fel prentisiaid yn digwydd drwy'r Gymraeg;
  - Bod y Bwrdd Iechyd yn gofyn i ddarparwyr hyfforddiant allanol am hyfforddiant yn Gymraeg;
  - Bod staff presennol yn cael cyfle, yn ystod eu horiau gwaith, i loywi neu ddysgu Gymraeg at lefel lle y gallent weithio drwy'r Gymraeg. Gallai hyn ddigwydd fesul adran os daw hi'n amlwg bod gan adrannau penodol nifer o siaradwyr Cymraeg eisoes;
  - Bod y Gymraeg yn hanfodol i swyddi wrth iddynt gael eu hysbysebu o'r newydd a bod y Bwrdd yn cytuno i staff ymrwymo i ddysgu'r Gymraeg o fewn cyfnod penodol os nad ydynt yn siarad Cymraeg yn barod.

Cefnogi a datblygu sgiliau Cymraeg y gweithlu

- O ystyried pa mor allweddol yw'r gweithlu o ran gweithredu'r 'cynnig rhagweithiol', mae angen rhoi sylw penodol i'r cynllunio sydd ei angen ar gyfer paratoi gweithlu heddiw ac yfory.

- Mae Dirprwy Gomisiynydd y Gymraeg wedi galw am ‘gymryd camau chwyldroadol’ er mwyn reciwtio gweithlu gwirioneddol ddwyieithog yng Nghymru. Yn ei adroddiad blynnyddol (CYG, 2022), dywed mai ‘darlun cymysg’ sydd o safbwyt y ddarpariaeth o wasanaethau Cymraeg o hyd... Er bod nifer o gyrrf wedi addasu'n llwyddiannus er mwyn cydymffurfio â dyletswyddau iaith wedi'r pandemig, mae eraill, yn enwedig yn y sector iechyd, heb ‘gymryd camau i'r cyfeiriad cywir’.

Y Gweithlu Presennol

- Does dim amheuaeth y dylai cwblhau'r cofnod sgiliau Cymraeg fod yn orfodol yn yr ESR. Ond mae angen archwilio'r broses yn drylwyr er mwyn goresgyn unrhyw rwystrau (ymarferol a/neu seicolegol) sy'n bodoli. Ni ddylid ystyried y broses o gofnodi sgiliau iaith Gymraeg yn fygythiad i staff. Yn hytrach, dylid eu grymuso i deimlo'n falch o'r cyfraniad y gallant ei wneud i'r gweithlu, beth bynnag fo'u gallu ieithyddol.
- Mae gwir angen adnabod y bylchau o ran sgiliau'r gweithlu mewn meysydd allweddol a datblygu cynlluniau i fynd i'r afael â nhw. Mae'r diffyg cynnydd, yn enwedig mewn, e.e. gofal dementia, gofal plant ac iechyd meddwl yn fater o siom a phryder i'r Gymdeithas.
- Rydym yn cydnabod mai dim ond wrth adnabod y bylchau o ran sgiliau'r gweithlu y bydd modd i sefydliadau ddiffinio lefel y sgiliau Cymraeg sydd eu hangen mewn hysbysebion swyddi gan osgoi'r tuedd sydd ar hyn o bryd i ddiffinio pob swydd fel ‘Cymraeg yn ddelfrydol’. Y gwir amdani yw bod pob swydd yn unigryw ac mae'n bosib na fydd angen yr un lefel o sgiliau Cymraeg er mwyn cyflawni pob agwedd o'r rôl. Mae hyn yn pwysleisio unwaith eto'r angen i asesu pob swydd ddisgrifiad yn fanwl cyn pennu'r lefel o sgiliau Cymraeg sydd angen ar gyfer gwahanol agweddau o'r gwaith.
- Bu Heddlu Gogledd Cymru a sefydliadau eraill yn dra llwyddiannus wrth osod targed er mwyn sicrhau fod y gweithlu cyfan yn medru'r Gymraeg ar lefel sylfaenol o leiaf. Oherwydd natur y gwaith yn y sector iechyd a sefyllfa fregus defnyddwyr gwasanaeth, gellir dadlau fod cyrraedd targed o'r fath yn fwy pwysig nag erioed yn y sector hon. Am hynny, dylid gosod targed clir i sicrhau fod pawb yn cyrraedd lefel cwrtseisi sylfaenol ymhen amser penodol.
- Ceir tystiolaeth gynyddol na fydd rhai siaradwyr Cymraeg yn teimlo'n ddigon cyfforddus na hyderus i ddefnyddio' u Cymraeg yn eu gwaith bob dydd. Mae angen i ddarparwyr gwasanaethau fod yn wyliadwrus o hyn a darparu cyrsiau gloywi neu a fydd yn rhoi hyder i staff ddefnyddio'r Gymraeg a hyrwyddo gwahanol fentrau sy'n hybu defnydd y Gymraeg yn y gweithle.

Gweithlu'r Dyfodol

- Mae'n wir i ddweud bod llawer o'r rhai fydd yn ffurio rhan o weithlu'r dyfodol eisoes yn y system addysg neu ar fin gwneud penderfyniadau am eu gyrfaoedd. Am hynny, mae cyfreithiau wedi bodoli ers degawdau i sefydlu gweithlu sy'n ffit i bwrpas ar gyfer y cyd-destun dwyieithog yng Nghymru, lle bydd nifer digonol o siaradwyr Cymraeg yn cael eu reciwtio a'u hyfforddi trwy'r Gymraeg ar gyfer y gwahanol ddisgyblaethau iechyd.
- O ystyried pa mor allweddol yw'r gweithlu o ran rhoi'r 'cynnig rhagweithiol' ar waith, mae angen mynd i'r afael â chynllunio'r gweithlu fel mater o frys, yn enwedig ac

ystyried ei fod yn cymryd rhwng 3-5 mlynedd i gymhwys fel gweithiwr iechyd proffesiynol. Mae'r cynlluniau tymor byr sydd bellach yn ymddangos yn y cytundebau gyda darparwyr addysg a hyfforddiant i'w gweld yn mynd i'r cyfeiriad iawn. Fodd bynnag, rydym yn dadlau fod angen eu cryfau yn sylweddol er mwyn gwneud gwahaniaeth. Mae'r rôl allweddol gan y bwrdd iechyd i osod gofynion penodol wrth wraidd y broses comisiynu rhaglenni cofrestru proffesiynol a'r cynllun prentisiaethau yng Nghymru er mwyn cynllunio'r gweithlu lleol.

- Yn ddiweddar mae Heddlu Dyfed Powys wedi ddechrau cynnig hyfforddiant ymarferol ac ademaidd cyfrwng Cymraeg i swyddogion newydd dan hyfforddiant. Bydd y rhai sy'n derbyn hyfforddiant di-Gymraeg neu sy'n ddysgwyr yn cael cyfleoedd i ddatblygu eu sgiliau iaith hefyd.
- Ceir dystiolaeth fuddiol o Ganada hefyd https://savoir-sante.ca/en/content_page/download/248/348/21?method=view sy'n argymhell 6 cam penodol ar gyfer cynllunio gweithlu sy'n ieithyddol addas, gan gynnwys:
  - Deall anghenion y gymuned ddwyieithog
  - Cynllunio gwasanaethau ar eu cyfer
  - Addasu arferion recriwtio ac asesu cymhwysedd iaith yn y ddwy iaith
  - Sefydlu arferion ar gyfer croesawu ac integreiddio staff
  - Hyfforddi a darparu adnoddau sy'n cynyddu eu hymwybyddiaeth o bwysigrwydd iaith mewn gofal
  - Gwerthuso llwyth gwaith a bodlonrwydd staff a chleifion

Rhannu arfer da a datblygu dull galluogi

- Rydym yn holol grediniol fod angen rhannu arfer da yn ehangach ar draws Cymru ac mae gan y bwrdd iechyd rôl allweddol yn hyn o beth.
- Mae gallu digidol yn cynnig cyfleoedd sylweddol i wella'r modd y darparir gwasanaethau iechyd, yn enwedig trwy'r Gymraeg ac yn ddwyieithog. Am hynny, mae'n anochel fod y gweithlu yn ymwybodol o'r datblygiadau hyn ac yn gymwys i ddefnyddio'r dechnoleg ddigidol ddiweddaraf, beth bynnag fo'u sgiliau iaith.
- Rydym yn croesawu'r cyhoeddiad am yr ap dwyieithog newydd ar gyfer y GIG a fydd yn gallu cofnodi dewis iaith. Wrth alluogi defnyddwyr i gofnodi ei dewis / angen iaith, daw cyfle i gofnodi data o fewn y sector gofal sylfaenol sy'n cynrychioli dechrau'r llwybr gofal ar gyfer y rhan helaeth o gleifion. Dylid manteisio ar y cyfleoedd hyn a chyfarwyddo'r gwasanaethau i rannu'r data wrth gyfeirio cleifion ar draws y bwrdd iechyd gan hwyluso darpariaeth ddi-dor o wasanaethau Cymraeg.
- O ystyried y pwyslais cynyddol ar ddefnydd systemau digidol o fewn y sector i'r dyfodol a'r modd y gall systemau o'r fath gynnal dwy iaith yn hwylus, mae angen rhoi sylw brys i'r materion hyn.
- Prin iawn yw'r sylw a roddir i lais y defnyddiwr a gweithio ar y cyd gyda defnyddwyr er mwyn cynllunio gwasanaethau sy'n ieithyddol addas. Gellir dadlau fod gwasanaethau gofal yn y gymuned wedi deall pwysigrwydd iaith ac yn gweithio'n galed, er gwaethaf llawer iawn o anawsterau, i geisio sicrhau fod gofal ar gael yn y Gymraeg drwy recriwtio cymunedol a thrwy gynnal hyfforddiant iaith. Serch hynny, does dim digon o gydweithio gyda chyrff megis Mentrau Iaith sydd i fod wedi eu gwreiddio yn ein cymunedau. Mae epidemig Covid wedi dangos fod y gymuned yn bwysig ac yn aml fod y gymuned yn medru gwneud i bethau ddigwydd mewn ffodd effeithiol. Am hynny, mae angen meddwl am sut i weithio mewn partneriaethau

cymunedol ar draws ffiniau er mwyn sicrhau fod gwasanaethau yn effeithiol, gan gynnwys effeithiol yn ieithyddol.

- Wrth gyflwyno cynllun gwaith o'r newydd, daw cyfle i arbrofi'r 'cynnig rhagweithiol' mewn meysydd o wir angen. Un o'r meysydd hynny yw gofal dementia lle mae derbyn gofal trwy'r Gymraeg yn fater o angen yn hytrach na dewis i lawer o siaradwyr Cymraeg. Er hynny, ceir dystiolaeth gynyddol am ddifygion enbyd o ran y ddarpariaeth Gymraeg mewn gwasanaethau dementia a'r effaith niweidiol ar unigolion a'u teuluoedd. Mae LIC wedi ymrwymo i wella gwasanaethau gofal dementia ar hyd y llwybr gofal ond mae bylchau amlwg yn parhau o ran y ddarpariaeth Gymraeg sy'n adlewyrchu diffygion ehangach gweithrediad *Mwy na Geiriau*. Byddai cynnal llwybr gofal dementia cyfrwng Cymraeg fel yr argymhellir gan CYI / Cymdeithas Alzheimer's Cymru (2018) yn fodd i wella'r gwasanaethau hynny ar gyfer aelodau mwyaf bregus cymdeithas wrth fynd i'r afael a rhai o heriau ehangach *Mwy na Geiriau*.

3.Gall Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda ddod yn sefydliad enghreifftiol o ran y Gymraeg a diwylliant Cymru drwy:

Gall y bwrdd iechyd ddod yn sefydliad enghreifftiol pe byddai'n ymgorffori'r gweithredoedd a ganlyn:

- Ymrwymo i fod yn sefydliad sy'n gweithio'n bennaf trwy'r Gymraeg erbyn dyddiad penodol, a chreu cynllun i symud tuag at hynny;
- Trin y Gymraeg a'r Saesneg yn gyfartal wrth ddarparu gwasanaethau
- Cynnal awyrgylch Gymreig ei naws ym mhob lleoliadau gofal iechyd
- Cyfarch cleifion a defnyddwyr gwasanaeth yn Gymraeg neu'n ddwyieithog a rhoi'r 'cynnig rhagweithiol' ar waith
- Darparu gwasanaethau o safon yn Gymraeg, yn ôl yr angen, heb i gleifion a defnyddwyr gwasanaeth orfod gofyn amdanynt
- Gweithredu'r 'cynnig rhagweithiol' yn ddi-dor ar hyd y llwybr gofal
- Targedu hyfforddiant y gweithlu fel bod yr holl staff sy'n ymwneud â chleifion a defnyddwyr gwasanaeth yn deall pwysigrwydd y Gymraeg wrth ddarparu gwasanaethau a chyrraedd lefel 'cwrteisi' sylfaenol o sgiliau Cymraeg
- Cofnodi a diweddu data ar lefel sgiliau Cymraeg y gweithlu
- Cofnodi a diweddu data ar sgiliau Cymraeg y boblogaeth leol
- Adnabod y bylchau o ran yr adrannau / timau sy'n methu darparu gwasanaeth cyflawn Cymraeg
- Er mwyn llenwi'r bylchau hyn, diffinio lefel y sgiliau Cymraeg sydd eu hangen ym mhob hysbysed swydd
- Gosod y Gymraeg yn hanfodol wrth hysbysebu swyddi lle mae bylchau yn y ddarpariaeth Gymraeg
- Cynnal ymgyrchoedd marchnata a reciwtio penodol i ddenu ymgeiswyr sy'n siarad Cymraeg
- Targedu hyfforddiant i fagu hyder dysgwyr a siaradwyr Cymraeg o fewn y gweithlu sy'n gyndyn i ddefnyddio'u Cymraeg
- Trafod targedau gyda AaGIC, sefydliadau addysg uwch ac addysg bellach ar gyfer reciwtio niferoedd digonol o siaradwyr Cymraeg ar raglenni gofal iechyd

proffesiynol a phrentisiaethau er mwyn ateb gofynion y bwrdd iechyd am weithlu'r dyfodol

- Cydweithio'n agos gyda sefydliadau addysg uwch ac addysg bellach wrth farchnata a reciwtio siaradwyr Cymraeg ar gyfer rhaglenni gofal iechyd proffesiynol a phrentisiaethau
- Cydweithio gyda defnyddwyr gwasanaeth a mentrau cymunedol Cymraeg er mwyn cynllunio gwasanaethau ieithyddol addas

O ystyried datblygiadau diweddar yn ardal Bwrdd lechyd Prifysgol Hywel Dda, daw cyfle ychwanegol i'r bwrdd gryfhau ei statws fel sefydliad enghreifftiol o ran y Gymraeg a diwylliant Cymru wrth ystyried y camau a ganlyn:

- Gyda ffocws ar eu rhaglenni addysg nysio, cydweithio'n agos gyda Phrifysgol Aberystwyth er mwyn marchnata, targedu a reciwtio siaradwyr Cymraeg ar gyfer gweithlu'r dyfodol a hyrwyddo'r ddarpariaeth Gymraeg o fewn y rhaglenni hynny.
- Gyda ffocws ar eu rhaglenni prentisiaethau yn y sector iechyd, cydweithio'n agos gyda Choleg Sir Gâr er mwyn marchnata, targedu a reciwtio siaradwyr Cymraeg ar gyfer gweithlu'r dyfodol; a hyrwyddo'r ddarpariaeth Gymraeg o fewn y prentisiaethau hynny
- Gyda ffocws ar fenter gydweithredol Pentre Alaw, sefydlu lle blaenllaw i'r Gymraeg ar draws ei holl gynlluniau a gweithgareddau er mwyn sicrhau 'cynnig rhagweithiol' o wasanaethau Cymraeg i drigolion yr ardal.
- Gyda ffocws ar y cynlluniau arfaethedig ar gyfer adeiladu ysbyty newydd i'r bwrdd iechyd, ystyried yn llawn yr egwyddorion a gyflwynir ym maniffesto Cymdeithas yr Iaith (2022), *Cymru Rydd, Cymru Werdd, Cymru Gymraeg: Cymdeithasiaeth i'r 21^{ain} Ganrif*.

<https://cymdeithas.cymru/sites/default/files/Maniffesto%202022%20Cymdeithas%20Yr%20Iaith.pdf>

'Mae cymdeithasieth yn cychwyn gyda'r gymuned, ac yn deall, os gallwn rymuso cymunedau i reoli eu tynged eu hunain ac i ddatblygu'r mesurau fydd yn eu cryfhau, y bydd ein cymdeithas gyfan yn trawsnewid ac y bydd sail lawer cryfach i gyfiawnder a rhyddid o bob math....' Os dechreuwn ar lefel y gymuned, a rhoi'r adnoddau iddi ffynnu a bodloni ei hanghenion ei hun, bydd yr iaith yn ffynnu gyda hi, a'r amgylchedd yn cael ei hamddiffyn hefyd. Mae'r mesurau y gallwn eu cymryd er budd ein cymunedau a'r iaith hefyd yn rhai fydd yn diogelu ein hamgylchedd, ac felly byddant yn creu Cymru sydd wir yn gynaliadwy ymhob ystyr o'r gair. Dyna beth rydym yn ei olygu gan Gymru rydd, werdd, Gymraeg.' (tud 21).

4.Sefydliad sy'n llwyddo yn y maes hwn (ail ai drwy gofleidio'r iaith Gymraeg a diwylliant Cymru, neu iaith a diwylliant ei wlad) yw:

- Heddlu Gogledd Cymru - wnaeth gynyddu nifer siaradwyr Cymraeg y llu dros gyfnod a gydag arweiniad gan bennaethiaid y llu
- Heddlu Dyfed Powys - sydd wedi dechrau cynnig hyfforddiant Cymraeg i reciwtiaid newydd a hyfforddiant iaith i reciwtiaid di-Gymraeg

Yn y ddwy achos yma, unigolion sydd wedi gyrru'r newid.

5.A ydych chi'n ymwybodol o Safonau'r Gymraeg?

- Ydw
- Nac Ydw
- Ddim yn gwybod

6.Pa mor dda ydych chi'n meddwl mae Hywel Dda yn bodloni gofynion Safonau'r Gymraeg?

- Yn dda iawn
- Yn dda
- Yn wael
- Yn wael iawn
- Ddim yn gwbod

7.Sut mae Hywel Dda yn cymharu â byrddau iechyd eraill o ran darparu gwasanaethau Cymraeg?

- Llawer gwell na byrddau iechyd eraill
- Gwell
- Gwaeth
- Llawer gwaeth na byrddau iechyd eraill
- Ddim yn gwybod

8.A oes gwasanaeth o fewn Hywel Dda / GIG sydd o ddiddordeb arbennig i chi?

Grwpiau sy'n arbennig o agored i niwed yn absenoldeb gwasanaethau Cymraeg, ee plant, yr henoed (gan gynnwys dementia a strôc), pobl gyda salwch iechyd meddwl a phobl gydag anableddau dysgu

9.A oes unrhyw beth arall yr hoffech ei rannu gyda ni am y Gymraeg a diwylliant Cymru?

Maniffesto Cymdeithas yr Iaith (2022), *Cymru Rydd, Cymru Werdd, Cymru Gymraeg: Cymdeithasiaeth i'r 21^{ain} Ganrif.*

<https://cymdeithas.cymru/sites/default/files/Maniffesto%202022%20Cymdeithas%20yr%20Iaith.pdf>

Dyweddwch ychydig wrthym amdanoch chi'ch hun:

10.A ydych chi:

- Yn aelod o'r cyhoedd
- Yn aelod o staff
- Yn aelod o sefydliad partner yn y sector cyhoeddus
- Yn aelod o sefydliad partner yn y trydydd sector
- Yn aelod o sefydliad partner neu gyflenwr yn y sector preifat

11.Beth yw lefel eich Cymraeg?

- Dim sgiliau
- Dysgwr
- Siaradwr/wraig Cymraeg

12.A ydych chi'n byw neu'n gweithio yn ardal Hywel Dda (Sir Gaerfyrddin, Ceredigion neu Sir Benfro)?

Mae aelodau'r Grŵp Iechyd a Lles ac aelodau ehangach y Gymdeithas yn byw ac yn gweithio ar draws y tair sir.

Adran Cydraddoldeb

Byddem yn ddiolchgar pe baech yn cwblhau'r Cwestiynau Monitro Cydraddoldeb canlynol fel ein bod yn ystyried barn ac anghenion gwahanol bobl ac i ddeall eich ymatebion i'r hyn sy'n cael ei drafod ychydig yn well. Mae'n ofyniad cyfreithiol i ni ofyn y cwestiynau hyn, ond nid oes rheidrwydd arnoch i ateb unrhyw rai nad ydych yn dymuno eu hateb. Defnyddir y data a gasglwyd ar gyfer y rhaglen ymgynghori/ymgysylltu hon ac i gynllunio ar gyfer gwasanaethau'r dyfodol yn unig ac ni ellir ei ddefnyddio i'ch adnabod chi.

Cwestiynau Monitro Cydraddoldeb

13.Lleoliad

Beth yw 4 digid cyntaf eich cod post?

14.Oed

Beth yw eich oed?

- 18-24
- 25-34
- 35-44
- 45-54
- 55-64
- 65-74
- 75 a throsodd
- Gwell gennyl beidio â dweud

15.Hunaniaeth Rhyw

Beth sy'n disgrifio eich hunaniaeth orau?

- Dyn
- Anneuaidd
- Menyw
- Gwryw Traws/Dyn Traws
- Benyw Traws/Menyw Traws

- Rwy'n defnyddio term arall
- Gwell gennyf beidio â dweud

16.Pa ryw gawsoch eich geni?

- Gwryw
- Benyw
- Rhyngrywiol
- Gwell gennyf beidio â dweud

17. Beichiogrwydd a Mamolaeth

A ydych yn feichiog ar hyn o bryd neu wedi rhoi genedigaeth o fewn y flwyddyn ddiwethaf?

- Ydw
- Nac ydw
- Amherthnasol
- Gwell gennyf beidio â dweud

18. Anabledd 1:

Mae Adran 6(1) o Ddeddf Cydraddoldeb 2010 yn nodi bod gan berson anabledd os:

- (a) Mae gan y person hwnnw nam corfforol neu feddyliol, a
- (b) Mae'r nam yn cael effaith andwyol sylweddol a hirdymor ar allu'r person hwnnw i gyflawni gweithgareddau arferol o ddydd i ddydd.

Gan ddefnyddio'r diffiniad hwn, a ydych yn ystyried eich hun yn anabl?

- Ydw
- Nac ydw
- Gwell gennyf beidio â dweud

19. Anabledd 2:

A allwch chi ddweud wrthym beth mae eich anabledd, salwch hirdymor neu gyflwr iechyd yn ymwneud ag ef?

- Salwch neu gyflwr iechyd hirsefydlog (e.e. cancer, HIV, diabetes, clefyd croniog y galon, epilepsi)
- Anhawster iechyd meddwl (e.e. iselder, sgitsoffrenia, neu anhwylder gorbryder)
- Nam corfforol neu broblemau symudedd (e.e. anhawster wrth ddefnyddio'ch breichiau neu ddefnyddio cadair olwyn neu faglau)
- Nam cymdeithasol/cyfathrebu (e.e. nam iaith a lleferydd neu syndrom Asperger / anhwylder sbectrwym awtistig arall)
- Anhawster dysgu penodol (e.e. dyslecsia, dyspracsia neu AD(H)D)

- Yn ddall neu â nam ar y golwg heb ei gywiro gan sbectol Byddar neu nam ar y clyw
- Yn ddall neu â nam ar y golwg heb ei gywiro gan sbectol Byddar neu nam ar y clyw
- Nam, cyflwr iechyd neu wahaniaeth dysgu nad yw wedi'i restru uchod
- Gwell gennyf beidio â dweud

20. Grŵp Ethnig:

Pa hil neu ethnigrwydd sy'n eich disgrifio chi orau?

- Arabaidd
- Asiaidd/Asiaidd Prydeinig: Bangladeshi
- Asiaidd/Asiaidd Prydeinig: Tsieineaidd
- Asiaidd/Asiaidd Prydeinig: Indiaidd
- Asiaidd/Asiaidd Prydeinig: Pacistanaidd
- Asiaidd/Asiaidd Prydeinig: Arall
- Du/Du Prydeinig: Affricanaidd
- Du/Du Prydeinig: Caribiaidd
- Du/Du Prydeinig: Arall
- Hil Gymsg : Asiaidd a Gwyn
- Hil Gymsg : Du ac Asiaidd
- Hil Gymsg : Arall
- Teithiwr: Sipsi neu Roma
- Teithiwr: Gwyddelig
- Gwyn: Prydeinig (Cymro/Albanwr/Gwyddel o Ogledd Iwerddon/Saes/Prydeiniwr)
- Gwyn: Gwyddel
- Gwyn: Ewropeaidd
- Hil neu ethnigrwydd arall
- Gwell gennyf beidio â dweud

21. Beth yw eich hil neu ethnigrwydd?

22. Cyfeiriadedd Rhywiol

Pa un o'r termau canlynol sy'n disgrifio eich cyfeiriadedd rhywiol orau?

- Anrhywiol
- Deurywiol
- Dyn hoyw
- Menwy hoyw/Lesbiaidd
- Heterorywiol/Syth
- Gwell gennyf beidio â dweud
- Arall

23.Crefydd neu Gred:

Beth yw eich crefydd?

- Bwdhaeth
- Cristnogaeth
- Hindwaeth
- Iddewig
- Islam
- Dim crefydd
- Sikh
- Crefydd arall
- Gwell gennyf beidio â dweud

24.Priodas/Partneriaeth Sifil

A ydych chi'n briod neu mewn partneriaeth sifil?

- Ydw
- Nac ydw
- Gwell gennyf beidio â dweud

25.Cyfrifoldebau Gofalu:

A ydych chi'n darparu gofal di-dâl trwy ofalu am rywun (aelod o'r teulu, ffrind neu gymydog) sy'n hŷn, yn anabl neu'n ddifrifol wael?

- Ydw
- Nac ydw
- Gwell gennyf beidio â dweud

26.Ticiwch bob un sy'n berthnasol

- Prif Ofalwr plentyn neu blant anabl
- Prif Ofalwr neu gynorthwyydd ar gyfer oedolyn neu oedolion anabl (18+ oed)
- Prif Ofalwr neu gynorthwyydd ar gyfer person/pobl hŷn (65+ oed)
- Gofalwr Eilaidd (person arall yn cyflawni'r brif rôl ofalu)
- Gwell gennyf beidio â dweud

27.Incwm y cartref:

Rhowch gyfanswm incwm blynnyddol eich cartref (cyn treth a didyniadau, ond gan gynnwys unrhyw fudd-daliadau a lwfansau)

- Llai na £10,000
- £10,001-£20,000
- £20,001-£30,000
- £30,001-£40,000

- Mwy na £40,001
- Gwell gennyf beidio â dweud

28.Iaith:

Beth yw eich prif iaith / iaith a ddefnyddir gartref?

- Saesneg
- Cymraeg
- Iaith Arwyddion Prydain
- Arall
- Gwell gennyf beidio â dweud

29.Beth yw eich dewis iaith ohebu?

- Saesneg
- Cymraeg
- Arall
- Gwell gennyf beidio â dweud

30.Gwybodaeth bellach:

A oes unrhyw beth am yr hyn sy'n cael ei drafod neu ei gynnig yr ydych chi'n teimlo y gallai effeithio'n gadarnhaol neu'n negyddol arnoch chi neu bobl benodol mewn cymdeithas yn fwy nag eraill? Os oes, eglurwch.

31.A hoffech chi gael gwybod mwy am ymgysylltu cynnar ar y pwnc hwn a/neu gael eich gwahodd i gyfleoedd pellach i ddweud eich dweud a chymryd rhan? (Os hoffech, rhowch fanylion cyswllt isod)

- Hoffwn i gael y wybodaeth ddiweddaraf/ymwneud pellach
- Na, peidiwch â chysylltu â mi

32.Rhoddaf ganiatâd i chi gysylltu â mi trwy:

- Ebost
- Ffôn
- Post
- Dydw i ddim yn rhoi caniatâd i chi gysylltu â mi

33.Rhowch eich enw a'ch cyfeiriad e-bost

Gwerfyl Roberts
Cadeirydd
Grŵp lechyd a Lles
Cymdeithas yr Iaith
Gwerfyl.w.roberts@googlemail.com

34.Rhowch eich enw a'ch rhif ffôn:

35.Rhowch eich enw a'ch cyfeiriad:

Hywel Dda University Health Board Welsh Language and Culture

This document shares the initial findings of the Welsh language and culture discovery process. This process is currently underway, and many more views to be sought. This document shares some of the findings to date, and will be a basis for the final report that will be shared with PODCC in March 2023.

Background:

The Health Board has always wished to go beyond the statutory Welsh Language Standards to embrace our history and culture and celebrate and promote the use of the Welsh language. Following previous discussions at PODCC committee, it was agreed that the Welsh language Services team would undertake a discovery exercise to facilitate the production of a Welsh Language and Culture Plan for the health board.

The plan should seek to inspire and engage with our broad communities of patients, staff, public, and partners. While the health board, along with all other health boards in Wales, has a statutory obligation to meet the Welsh Language Commissioner's Welsh Language Standards, Hywel Dda University Health Board wishes to go beyond the remit of the Standards and not only comply, but celebrate the Welsh language and culture of mid and west Wales.

1. Strategic Context:

Health boards in Wales are expected to support the Welsh Government and Welsh Language Commissioner's agenda for promoting and embedding Welsh in all aspects of public services. This includes:

Cymraeg 2050

Welsh Government wants to create bilingual citizens who are confident to use Welsh in all aspects of everyday life. Put simply, Welsh Government wants everyone in Wales to feel like the language belongs to all. Cymraeg 2050 is a cross-governmental agenda anchored in the Well-being of Future Generations Act. The whole Government is committed to this with "Push forward towards a million Welsh speakers..." being one of the ten well-being objectives in the Programme for Government, and a responsibility for all in the Cabinet.

The strategy was published in 2017. The Welsh Government's vision is to see "the Welsh language thrive" as part of achieving one of the National Well-being Goals. The strategy illustrates this out by means of two clear targets:

- a million Welsh speakers by 2050
- doubling the daily use of Welsh by 2050

<https://gov.wales/cymraeg-2050-welsh-language-strategy>

Mwy na geiriau / More than just words

More than just words is the Welsh Government's strategic framework to strengthen Welsh language provision in health and social care. Its aim is to support Welsh-speakers to receive services in their first language. The evaluation of the previous two strategic frameworks showed that, for many Welsh-speakers, being able to access services in Welsh made a significant positive difference to their overall experience and, in many cases, their health and wellbeing outcomes. The evaluation also highlighted that people often found it difficult to access the services they need and were reluctant to ask when Welsh-language services were not offered.

The five-year plan is based on the following themes, which emerged from the task and finish group's work:

- Culture and leadership
- Welsh language planning and policies
- Supporting and developing Welsh language skills of the workforce
- Sharing best practice and developing an enabling approach

<https://gov.wales/more-just-words-welsh-language-plan-health-and-social-care>

Welsh Language Standards

The Welsh Language (Wales) Measure 2011 is the legislation that created the Welsh Language Standards.

Welsh Language Standards promote and facilitate the Welsh language, and ensure that the Welsh language is not treated less favourably than the English language in Wales. The Standards outline the requirements for the provision of services and communication in public sector organisations.

Hywel Dda University Health Board Compliance Notice

<https://hduhb.nhs.wales/healthcare/services-and-teams/welsh-language-services/welsh-language-documents/welsh-language-compliance-notice/>

2. Progress to date:

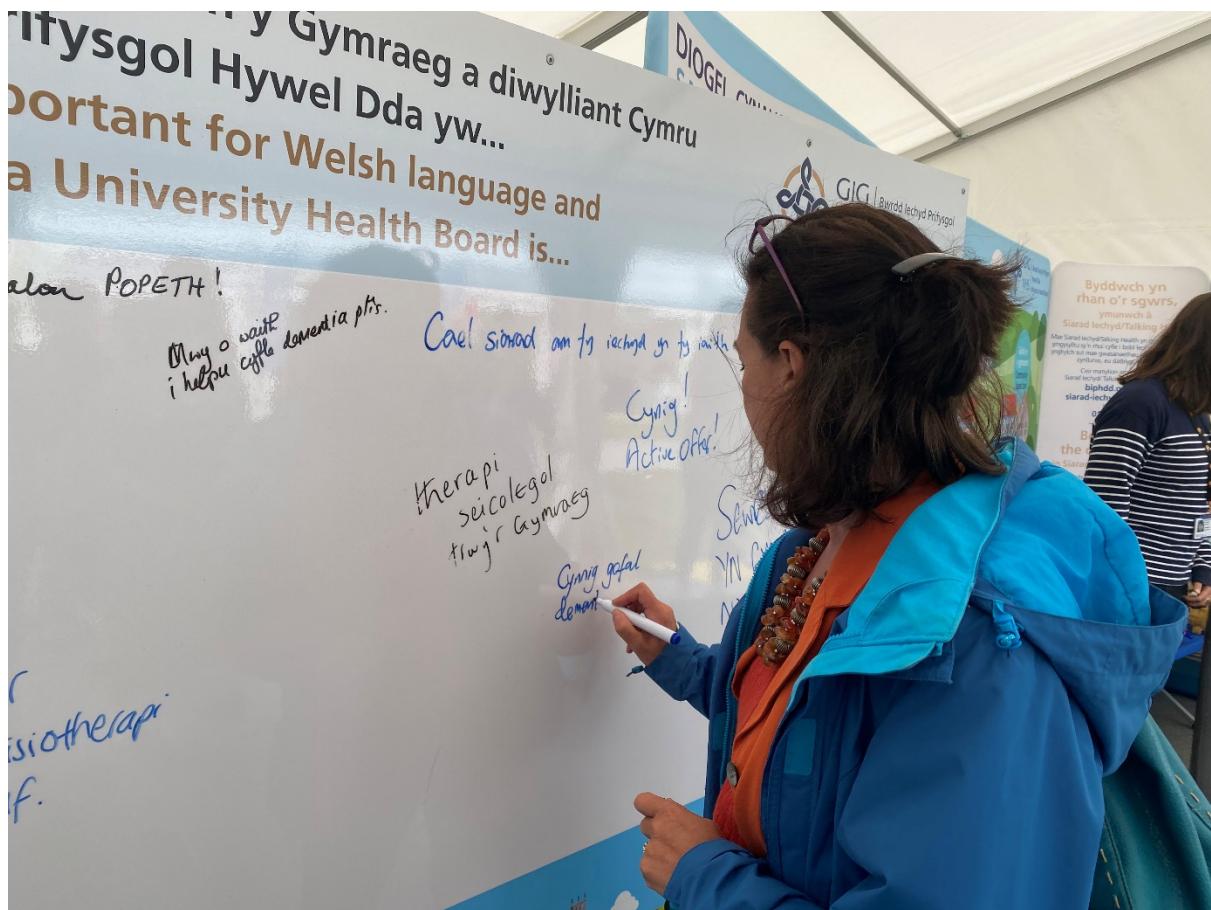
The Discovery process was launched at the National Eisteddfod in Tregaron on the Health Board stand during the first week of August 2022. Beti George, broadcaster and journalist, and representative of the patient voice on the Welsh Government Partnership Board, launched the discovery process on the health board's stall. In doing so, she invited visitors to the Eisteddfod to share what they believe is important in terms of Welsh language and culture and its use at Hywel Dda.

In launching the process, Beti explained “Enabling patients to access services in Welsh is crucial – being able to effectively communicate in your first language – particularly when in pain, or distress, is fundamental to the experience of patients.

“My partner lived with Alzheimer’s for many years and communication was often hard. Our experience clearly demonstrated how health services need to be able to connect with patients and vulnerable individuals in a way that they understand, and in Wales, this is often through the medium of Welsh.

To encourage dialogue and collection of informal opinions, a large whiteboard was available on the stall, for the Health Board to collect the comments of Eisteddfod visitors. The main theme of the messages on the whiteboard, was that the Health Board needed to ensure that its staff are able to communicate appropriately with Welsh speaking service users - and to offer services in Welsh proactively (rather than expect patients to request).

Picture: Eluned Morgan, MS: Minister for Health and Social Services contributing her view on the Welsh language.

One to one meetings/discussions:

The Welsh Language Services Team has also met and presented to all three Welsh Language County Forums where public and third sector partners are members. During the meetings, we presented what we are trying to achieve within Hywel Dda University Health Board and asked for any comments or input in to the process. The following questions were posed:

- What do you think we do well?
- How can we celebrate our culture?
- What should be our priority moving forward?
- How can we work collaboratively?

During the forum discussions, it is clear that the main focus of public sector partners is the Welsh language skills of the workforce. It is also clear that this is a strategic priority for the Welsh Government and the new Welsh Language Commissioner who will start in post in early 2023. A follow up email has also been sent to all members of the forums requesting a short discussion around the process.

Discussions have already taken place with the following partners:

Carmarthenshire County Council – discussions were held with a representative from the Council. We were commended for the work the Health Board has done on collating the level of Welsh Language Skills of its staff.

Lessons can be learned from the Council in terms of recruitment and how they advertise roles as Welsh essential. All roles are assessed for the requirement of Welsh language. In developing a new hospital, and celebrating and including local culture and society, lessons can be learnt from what has and is being achieved in Pentref Awel – locally sourced supplies and produce.

Cymdeithas yr Iaith – the main area of interest for this group is staff skills and ensuring a bilingual workforce. They strongly encourage us to look at what Heddlu Dyfed Powys is currently introducing to ensure that all staff can access Welsh Language training, training through the medium of Welsh, and working towards a fully bilingual workforce. Cymdeithas yr Iaith has requested a meeting with Steve Moore, Chief Executive and this is being arranged for early January, 2023.

Dyfed Powys Police and Crime Commissioner – The Commissioner assesses all vacancies in order to ascertain what level of Welsh Language skills are needed in order to be able to provide a bilingual service. We were again commended for the data the Health Board holds on language skills levels of staff.

Heddlu Dyfed Powys – The police force has an ambition to ensure all staff will be expected to reach Level 3 Welsh Language skills. Work has already started with all new recruits being either at Level 3, or committed to reaching Level 3 within a certain period of time. Work will also begin from April 2023 to ensure that all current staff are Level 3 and above. In order to facilitate this process, a bilingual workforce training, including induction, is offered through the medium of Welsh.

Mentrau Iaith – Mentrau Iaith, across the three counties, would be happy to collaborate in order to facilitate or support social gatherings to support learners and/or established Welsh speakers. There is possible scope to work with the Arts for Health Team and the Mentrau Iaith.

Coleg Cymraeg Cenedlaethol – Naturally their interest in the Health Board / health service is the Welsh language as a skill. They commended the Apprentice Academy as it is felt that this sort of process will encourage young Welsh speakers to stay in their home area which will in turn contribute to the Welsh speaking workforce and as well as the local economy and the communities that they live in. They would also be interested in supporting Welsh speaking staff to become mentors for Welsh speaking students – it's not only for the benefit of the Welsh medium courses that the students follow but it can also support the student's wellbeing, as not all students may feel comfortable to discuss personal issues through the medium of English.

Questionnaire

As part of the engagement process a questionnaire was produced and has been available online since the Eisteddfod. This questionnaire has also formed the basis of one to one discussions with representatives from other organisations.

The questionnaire has been regularly promoted via Global email (16 messages over a 10 week period), Hywel's Voice – September issue, Staff Facebook Group (4 posts); Group email to Welsh Language Champions and Team Brief. To date 71 responses have been received. 59 of these responses are from members of staff. All responses can be found in Attachment A.

Numbers and percentage of questionnaire participants:

- A member of Staff (60 – 85%)
- A member of the public (9 -13%)
- A member of a third sector organisation (2- 3%)

Key themes emerging from the responses include:

- More opportunities to learn / improve Welsh Language Skills

The most common thread throughout answers to all of the questions is staff noting the need for Welsh language lessons or opportunities to improve their Welsh language skills. Whilst allowing staff to attend Welsh Language lessons is one of the Standards, the organising and promotion of lessons and any opportunity to learn and/or practice is something the Welsh Language Services Team does in addition to the Standards.

38.6% of respondents noted more Welsh Language lessons were needed to improve the Welsh Language culture of the Health Board.

A social or a bingo event for both learners and Welsh speakers was one suggestion of an informal event for staff to be able to practice their Welsh language. It was again noted that not all staff have regular access to electronic communication. Therefore, it will be an action point for the Welsh Language Services Team to utilise its Welsh Language Champions across the sites to promote opportunities to learn or improve Welsh.

- Recruiting Welsh speakers

Many answers noted that the Health Board needs to look at its recruitment process in order to recruit more Welsh speakers. This in turn would improve the Welsh language culture within the Health Board. One respondent noted:

'We need to employ more welsh speakers. We need more welsh speakers on the Board. Thing would happen more naturally then. e.g. there is a new board in

Glangwili introducing the people at the top. At the bottom there is an English only image. It is clear that a non-Welsh speaking person has organised this piece of work'.

Another respondent noted:

'Always have fluent Welsh speaking staff available. You can see a marked difference in the behaviour of elderly Welsh speaking patients when staff engage with them in their first language.'

37% of respondents noted the need to employ more Welsh speakers was essential. Strategic workforce planning in terms of Welsh speakers should be a priority.

- Welsh as a visual tool

Several answers included the need to include visuals in order to promote Welsh Language Culture. One respondent used Ward Teifi as an example of signage – there could be a painting or a print of the River Teifi at the entrance to the ward. Also poems should be displayed around the sites to enhance our history and culture.

It was also noted by two respondents that Welsh music and Welsh tv needs to be more readily available within the sites.

One respondent summarised the need to improve the use of Welsh Language and Welsh culture within the Health Board by simply saying:

'The need to shout about what the Health Board already does, highlighting staff and patient stories, celebrating the difference it makes. Link in with the patients and families of the dementia team for example - showing how the Welsh language brings people to life.'

As part of the Diwrnod Shwmae celebrations, the Welsh Language Services Team visited all four of the acute sites in order to engage with staff about what the team can support staff with and to ask staff their views on the Welsh Language and culture within Hywel Dda. The team engaged with nearly 100 staff during the week. The key things that staff were most interested in was how to learn or improve their Welsh language skills and the translation service. 27 staff registered their interest in Welsh language lessons.

5 staff members completed the question card "What I believe is important for Welsh Language and culture within Hywel Dda University Health Board.....

Answers included:

'Having staff who are willing to try and speak Welsh, even if they aren't fluent – e.g. greeting patients'.

'That patients have an opportunity to receive a service in Welsh'.

'Need more staff that can speak Welsh. I never receive a Welsh greeting over the phone'.

'Great to see the Welsh Language team promoting Welsh celebration days. Diolch'.

'Need to get rid of English only signs.'

Work/discussions to progress in December:

In addition to further engagement with our patients and communities, there is still work to do with the following groups / partners in order to gain a fuller insight:

Health Board Independent Members and Executive Directors – to date only one Executive Director has responded to the questionnaire.

Third Sector Partners – representation at the county forums was small and therefore we will try to hold a meeting specifically with third sector partners to discuss the process.

All Wales Welsh Language Officers – Group discussion planned for 8 December 2022

Welsh Language Commissioner's Officer – A meeting has been requested with a representative of the Welsh Language Commissioners' Office. There will be a new Welsh Language Commissioner in post early in 2023 and it is the Health Board's intention to invite the Commissioner to Hywel Dda to meet with the Chief Executive and the Independent Member responsible for Welsh Language.

Ideas already being implemented:

Calendar of events/national Welsh days – this will be launched in January for the whole of 2023.

Eisteddfod GIG / NHS Eisteddfod – in collaboration with all other Welsh Health Boards, Hywel Dda will take part in a St David's Day Eisteddfod 2023. This will be launched on 6 December 2022.

Following a successful internal Eisteddfod last year, Cardiff & Vale have invited all health boards to partake in an All Wales NHS Eisteddfod for 2022/23. This is not only a great opportunity for staff to get involved and get creative, whilst promoting the Welsh language across the health board, it is also an opportunity for all health boards to work collaboratively in order to celebrate the Welsh language on St David's Day.

All competitions have been split into the following categories:

1. Written piece (Welsh)
2. Written piece (English)

3. Photography
4. Sculpture or painting
5. Welsh learner of the year
6. Children of staff (create a collage)

All staff are welcome to take part.

Cymraeg Gwaith – Tutor specifically for Hywel Dda University Health Board to help improve staff confidence to use the Welsh language within the workplace. Following Hywel Dda University Health Board's presence and involvement in the launch of the Mwy na geiriau launch at the National Eisteddfod, Tregaron, the National Centre for Learning Welsh has offered the Health Board a package worth circa £45,000 so that Hywel Dda can have a dedicated tutor to ensure that staff who have Welsh language skills Level 3 and above are nurtured and given the confidence to use their Welsh language skills in the workplace with both service users and staff. The courses will hopefully start early 2023.

Christmas Phrase of the Week – launched on 1st December the Welsh Language Services team will promote a simple Christmas phrase of the week whilst also promoting Welsh language lessons that will be available in the New Year. This will be done through Global email, staff facebook group and also asking our Welsh Language champions to promote it locally.

Yammer - an internal social networking platform. It's also a conversation, rather than broadcast, so people can comment, ask questions etc. The Welsh Language Services Team will utilise this so that Welsh Language learners and fluent speakers can get in touch with each other and also the Welsh Language services team can support staff with various resources. It will build on the Christmas phrase of the week here to possibly have a new weekly phrase of the week, it will link in with the calendar of events and also promote Welsh language learning opportunities.

Eisteddfod yr Urdd / Urdd National Eisteddfod, Llandovery 2023 – Does the Health Board want a presence at this annual national event?

Initial conclusion:

In reviewing the responses and discussions with partners, it seems that Welsh language skills is the most important factor in all discussions. Whilst there is a Standard within the Health Board's compliance notice which stipulates that the Health Board must allow staff to attend welsh language courses during work time, the Health Board has always gone above and beyond that and actively supported staff to find lessons and ensure that they attend the right type of course for their needs. However, it seems that more work is needed in this area. Improving skills and increasing the number of Welsh speaking staff will not happen through courses

alone, this will also need to be supported by increasing the number of Welsh speakers recruited into the Health Board.

We will need to learn from others in the Health Board area, possibly Carmarthen County Council and certainly Heddylu Dyfed Powys about how they are recruiting Welsh speakers and what specifically are they using in their adverts in order to attract enough candidates for vacancies. With an increase in Welsh speakers some elements of Welsh culture would happen naturally and this coupled with planned events could result in a natural shift in creating a Welsh atmosphere within our sites.

Much of the world offers health care services in a multitude of languages – ensuring their patients can access bilingual, or often multilingual, services. Recognising that in many countries, language parity is seen as a norm, we will seek to connect with health care providers abroad to understand their challenges and opportunities.

An example is Catalonia, where the healthcare service, including its systems, is bilingual. We will seek to make contact with them and learn how they successfully offer a bilingual service as well as celebrate their culture and heritage.

Attachments:

List of all responses from Questionnaire – Attachment A

Cymdeithas yr Iaith response - Attachment B